

Martin Franc – Věra Dvořáčková a kol., Dějiny Československé akademie věd I (1952–1962)

Academia, Praha 2019, 831 s., ISBN 978-80-200-3053-5

První část plánované čtyřdílné souhrnné monografie o dějinách ČSAV v letech 1952 až 1992 je slibným důkazem, že ambiciózní projekt se podaří naplnit hodnotným obsahem, koncepčně výborně propracovaným. Již samotný první díl zachycující první, formativní desetiletí ČSAV (1952–1962) je dílem neobyčejně obsáhlým.

Východiska a cíle jak prvního předkládaného svazku, tak celého plánovaného díla představují autoři v čele s hlavním autorem a redaktorem Martinem Francem v obsáhlé předmluvě. Dějiny ČSAV (všechny svazky) jsou koncipovány jako syntetická monografie, nikoliv jako série dílčích monografií nebo dokonce sborníků případových studií. Představená koncepce je východiskem dlouhodobého promýšlení, postupně spoluutvářeného v diskusích, průběžně publikovaného v teoretických a metodologických člancích a uplatňovaného více či méně již v předchozích projektech a jejich výstupech v podobě dílčích studií nebo širě zaměřených monografií, které je možné považovat za bezprostředně přípravné práce pro předkládanou syntézu. Součástí úvodu je vedle metodologických východisek a úskalí také velmi důkladné představení dosavadního výzkumu a pramenné základny.

Metodologické přístupy i představenou strukturu čtyř svazků z hlediska chronologického i tematického autoři v praxi předvedli při zpracování svazku prvního. Z hlediska metodologického dvě poznámky: 1. již z prvního (zde recenzovaného) dílu je patrné, že se autorům podařilo podat kritický, mnohovrstevnatý a plastický obraz stavu bádání o dějinách ČSAV v prvním období její existence, nikoliv jen „*poukázat na své starobylé a úctyhodné kořeny, pokud možno v co nejlákavějším balení*“ (s. 14). 2. V prvním dílu se naopak zatím příliš neprojevila jejich snaha zapojit do zpracování dějin vedle historiků bez přívlastků a historiků vědy (zpracovávající „vnější“ dějiny akademie) také odborníky z jednotlivých oborů a ústavů (zpracovávající „své“ obory a instituce); je to však pochopitelné, neboť příslušné období je již poměrně důkladně probádáno historiky a historiky vědy (ve spolupráci s odborníky na jednotlivé obory), takže větší podíl vědců podávajících pohled na své rozmanité obory „zevnitř“ lze očekávat především v budoucích svazcích, analyzujících vývoj disciplín ve stále nedávnější, mnohdy dosud neuzavřené minulosti.

Dějiny ČSAV, vzhledem k jejímu charakteru, zakotvenému mj. v zákonných normách, jsou rovnoměrně prezentovány v obou jejích složkách, tedy jak učené společnosti/sboru akademiků, tak jako komplexu vědeckých ústavů. Akademie jako obří instituce není pochopitelně popisována izolovaně, ale velmi podstatnou součástí monografie jsou kapitoly ukotvující ji v širších kontextech společenských, politických, ideologických i ekonomických, jak v užším československém prostředí, tak v širších mezinárodních souvislostech (komparace je prováděna nejen v rámci sovětského bloku, ale též přes železnou oponu).

Kniha je přehledně členěna do kapitol a podkapitol (orientaci usnadňuje vedle výstižných názvů též desetinné číslování). Po již zmíněné předmluvě následují dvě kapitoly z prehistorie ČSAV před jejím vlastním založením a zprovozněním: 1. kapitola o vývoji mimouniverzitní vědy v Československu před rokem 1945 a diskusích o organizaci mimouniverzitní vědy v letech 1945 až 1952 (M. Franc, M. Kunštát, s využitím textů připravovaných A. Míškovou) a 2. kapitola o vládní komisi pro vybudování ČSAV (A. Jünová Macková).

Jádrum první části knihy jsou tři chronologické kapitoly: 3. (1952–1956), 4. (zlomové období 1956/57) a 5. (1958–1962). V jednotlivých podkapitolách (výjimkou je zde kratší, nečleněná 4. kapitola o zlomovém období) autoři sledují především nejvyšší patra pojednávané problematiky. Zaprvé zde nalezneme velmi důkladné úvodní podkapitoly o politických, společenských a hospodářských poměrech, respektive jejich proměnách (velmi zřetelně zde lze sledovat linku vývoje vědní politiky v návaznosti na politické proměny režimů v sovětském bloku, pochopitelně především v ČSR/ČSSR, ale též v SSSR). Tyto kontextuální kapitoly (autor M. Franc) tvoří konzistentní páteř celého díla. Druhou rovinou chronologických kapitol jsou podkapitoly o základních otázkách vzniku, zprovoznění a fungování ČSAV (legislativa; otázky členství; řídicí mechanismy; struktura); vedle hlavního autora se na těchto kapitolách podílela též A. Jůnová Macková. Specifickou složku tvoří obsáhlé podkapitoly s biografiami vůdčích osobností prvních let ČSAV autorů H. Kábové, J. Šoukala a T. Gecka (velmi důkladné portréty dalších „koryfeů“ ČSAV, především „nesmiřitelných rivalů“ I. Málka a F. Šorma, jsou obsaženy v jiných podkapitolách); vždy pro příslušné období vyčleněné podkapitoly o specifickém postavení SAV (autor A. Hudek) a mezinárodní vědecké spolupráci (M. Kunštát s využitím materiálu A. Míškové).

Druhá část monografie (kapitoly 6 až 7) sestupuje na nižší rovinu ve struktuře ČSAV, tedy na úroveň jejich jednotlivých pracovišť (respektive mezistupňů v podobě sekcí a později vědeckých kolegií), kde autoři věnují pozornost nejenom institucionálnímu členění, ale především – jak nemůže v dějinách vědecké instituce ani jinak být – hodnocení vědecké úrovně a výsledků. V 6. kapitole předchází pohledu na jednotlivá pracoviště úvodní podkapitola o státním plánu výzkumu (D. Brádlarová, J. Boháček). Analýza vědecké produkce akademie je členěna (nikoliv přesně v souladu s dobovou strukturou) přehledně do tří oblastí: pracoviště věd o neživé přírodě a technických věd, vědy o živé přírodě a chemické vědy a pracoviště humanitních a společenských věd. Vzhledem k tomu, jak vysvětlují autoři v úvodu, že nebylo únosné představit rovnoměrně a do hloubky všechny obory a pracoviště v akademii zastoupené, vydali se jinou cestou. Každá ze tří oblastí je uvedena obsáhlou podkapitolou o celé oblasti (zastoupených oborech a ústavech, respektive dalších složkách, počtech zaměstnanců apod., autory jsou M. Josefovičová, M. Franc a V. Sommer), v každé oblasti jsou pak představena dvě (z různých důvodů) stěžejní pracoviště. Pro oblast neživé přírody je to Ústav teoretické a aplikované mechaniky (V. Dvořáčková) a Ústav jaderné fyziky, respektive výzkumu (E. Těšínská), oblast živé přírody a chemie reprezentuje Chemický ústav (M. Franc) a Biologický ústav (T. Hermann) a pracoviště humanitních a společenských věd zastupuje Filozofický ústav (J. Mervart) a Ústav pro etnografii a folkloristiku (A. Jůnová Macková). Sedmá kapitola pak představuje společná a další pracoviště nebo zařízení akademie: nakladatelství, domy vědeckých pracovníků, základní knihovna, vědecké společnosti při ČSAV (J. Šoukal, T. Gecko, V. Dvořáčková).

Právě v této části (6. a 7. kapitola) se nejvíce projevila diverzita v přístupech a hloubce zpracování dějin jednotlivých ústavů a dalších pracovišť vycházející nejenom z faktu, že každou zpracovával jiný autor/autorka, ale zejména z faktu, že šlo za prvé o vědecké oblasti diametrálně odlišné, a za druhé, že jednotlivé oblasti jsou v historiografii nesterjně předběžně probádané. Na druhou stranu je nutné pochválit, že v mnoha z těchto kapitol bylo kromě suchého popisu administrativního členění nebo vývoje počtu pracovníků

a velmi důležitého hodnocení vědecké produkce nebo vědecké komunikace věnováno dost prostoru také každodennosti práce (a nejednou i například koníčků nebo rekreace) vědců a vědkyň.

Shrnující charakter má 8. kapitola o vztahu ČSAV k dalším institucím vědy v Československu (M. Franc). Ze zásadnějších závěrů prezentovaných v této kapitole bych zdůraznil argumentaci autorů, že novější výzkumy nepotvrdily dříve často opakovanou zjednodušenou tezi, že založení ČSAV vedlo k dlouhodobému úpadku vědecké úrovně univerzit.

Celkově posouzeno, nejvyrovnaněji působí hlavní linie vyprávění, tedy kontextuální podkapitoly jednoho autora (M. France), velmi dobře na ně navazují základní kameny stavby ČSAV i její historiografické reflexe (kapitoly dalších autorů) v první části. Pro druhou, z pochopitelných důvodů místy trochu disparátní část o vědních oborech a pracovištích jsou velmi cenná nejen úvodní shrnutí vývoje v jednotlivých oblastech, ale základní úroveň působení akademie velmi dobře ilustrují též vhodně vybrané případové studie šesti ústavů.

Z hlediska složení autorského kolektivu je důležité, že jsou v něm zastoupeni jak badatelé starších a středních, tak mladších generací, mezi nimiž probíhá zdravé a přínosné napětí, projevující se v kombinaci dlouholetých badatelských zkušeností (a výsledků) s inovativními a inspirujícími metodologickými přístupy. Z formálního hlediska je nutné ocenit převážně velmi živý a čtivý sloh (zejména u M. France). Jazyk kapitol o Slovenské akademii věd působí z hlediska deklarace editorů předložit kompaktní monografii a nikoliv sborník trochu nesystémově, i když na druhou stranu je to možné považovat za zajímavé „retro“ připomenutí z dějin společného státu v oblasti vědy (nepochybuji navíc o schopnostech českého čtenáře číst slovensky). V celé práci je patrný vyvážený poměr mezi pasážemi, které byly zpracovány převážně na základě starších výzkumů jiných badatelů, které na základě vlastního dlouhodobého badatelského zaměření autorů a které patří k nejnovějším výstupům původního badatelského úsilí.

Prameny a literatura jsou uvedeny u každé z kapitol, kniha je vybavena jmenným rejstříkem a anglickým souhrnem. Bohatá a originální obrazová příloha není jen ilustrativní, ozdobná, ale v mnoha případech nese výraznou přidanou informaci. Podobně významnou vypovídací hodnotu mají též přílohy, zpracované vesměs na základě materiálů předkládaných Prezidiu ČSAV: jmenné seznamy nebo počty členů; přehled organizačního vývoje pracovišť a jejich umístění; návrhy počtu pracovních sil; počty vědeckých aspirantů 1952–1954; plány investic, rozpočty, mzdové fondy; podané přihlášky vynálezů; přehledy zahraničních styků.

Potvrzují přesvědčení autorů vyjádřené v předmluvě (s. 14), že jejich snaha o zpracování dějin akademie věd se vydařila a recenzovanou monografii je možné ocenit též „*jako přirozený a doufejme i produktivní příspěvek historiků k současným úvahám o vhodných modelech organizace a financování vědy v České republice.*“

Petr Svobodný

doi: 10.14712/23365730.2021.13